

הכוונת לשון

מי צריך הכוונת לשון, חֵבֶר דִּיוֹן

רות אלמגור-רמון, יועצת הלשון של רשות השידור:

הכוונת הלשון צריכה להיעשות מתוך אוזן כרויה ללשון החיה, וכיום אוזנה של האקדמיה אמנם כרויה ללשון הזאת יותר מבעבר.

עיקר פעולתה של האקדמיה בהכוונת לשון הוא בתחום המינוח והדקדוק, ואילו בענייני ניסוח כמעט אינה עוסקת. יש מקום לדון בשאלה אם האקדמיה צריכה לומר את דברה גם בענייני ניסוח, שכן לשון חיה אינה אוסף של מילים ומונחים אלא היא הדרך שבה המילים מצטרפות זו לזו, הדרך שבה הביטויים והמשפטים נבנים.

הניסיון מלמד שלפעולה נמרצת של הכוונת לשון יש השפעה מסוימת על לשון הדיבור.

מצד הדקדוק על האקדמיה להתרכז בצורות השכיחות בפי רוב הציבור אך סותרות את מסורת הלשון. לדוגמה, נוצרה בדיבור הבחנה בין **רְקָמוֹת** (באנטומיה) ובין **רְקָמוֹת** (בתחום התפירה). כיוון שהצורה **רְקָמוֹת** סותרת את הדקדוק, אולי יש מקום שהאקדמיה תדון ותקבע אם במקרה הזה ההבחנה חשובה מן הדקדוק.

הניסיון מלמד שלפעולה נמרצת של הכוונת לשון יש השפעה מסוימת על לשון הדיבור, ועובדה היא שרבים פונים בשאלות

בענייני לשון וכוונתם אף לחנך את עצמם לדבר "עברית כהלכה".

יוסף עופר, מזכיר מדעי בעבר וכיום חבר האקדמיה:

עד הזמן האחרון החלטות האקדמיה לא הגיעו לידיעת הציבור הרחב, ויכולתה של המזכירות המדעית להשיב לפניית הציבור הייתה מוגבלת. כיום בזכות המרשתת חל שינוי גדול לטובה; כל אדם יכול להגיע בקלות אל החלטות האקדמיה בענייני דקדוק ומינוח ולפנות אל האקדמיה בשאלות בדואר האלקטרוני.

תפקידה של האקדמיה לגשר ולאזן בין הדקדוק הקלסי ובין המציאות הקיימת בדיבור.

הלשון העברית היא כיום לשון חיה, ויש פחות צורך בהכוונת לשון מבימים עברו. אך עדיין יש לה מקום לא רק בתחום המינוח המתפתח וחדוש המילים אלא גם בתחום הדקדוק. תפקידה של האקדמיה לגשר ולאזן בין הדקדוק הקלסי ובין המציאות הקיימת בדיבור. האקדמיה מביאה בחשבון את הצורה המהלכת בדיבור, אבל אין היא יכולה לקבל את כל מה שמקובל בציבור. במקום שאין אחדות במקורות אפשר לקבוע כלל הקרוב יותר ללשון ימינו, אבל כאשר קיימים כללים יציבים שאין בהם מחלוקת, חובה לשמור עליהם גם אם השפה

יש ציבור רחב המעוניין בקביעות האקדמיה ואף תובע אותן. יש ציבור הרוצה שהאקדמיה תקבע, ולציבור זה האקדמיה צריכה לספק מענה.

אשר לפער שבין העברית החיה לדקדוק הקלסי, צורה הנוהגת בימינו בלשון החיה בפיהם של רבבות דוברים, ובהם משכילים בעלי לשון טובה, אינה יכולה להיחשב שגויה גם אם היא נוגדת את הדקדוק הקלסי. לדוגמה, כלום אין דרך להכשיר את צורות הריבוי המהלכות של שמות כמו **מְלָגָה, פְּרָוָה – מְלָגוֹת, פְּרוֹוֹת?**

אמנם עולה השאלה היכן הגבול ולמה לא יותרו גם צורות כגון **יוֹשְׁנָת, שְׁתֵי ילדים, שְׁבַר**. התשובה היא שעיקר ההבדל נעוץ בהיקף וברמת הלשון: הדובר המשכיל בוודאי לא יוציא מפיו צורות אלו, אבל הוא מוציא גם הוא מוציא מפיו צורות כמו **מְלָגוֹת, פְּרוֹוֹת, פְּתָבְתָם**.

יורם מלצר, עיתונאי וסופר:

במציאות שלנו יש יותר מעברית אחת. יש העברית התקנית, המשכילית, הנאה, ויש עברית אחרת – העברית החיה. מציאות לשונית זו צריכה להיות נקודת המוצא לדיון בשאלת הכוונת הלשון. את שתי "העבריות" הללו יש ללמד בבתי הספר וכל בוגר תיכון צריך להיות אמון על השימוש בכל אחת מהן. ההבחנה בין לשון רשמית ללשון לא-רשמית נהוגת אצל דוברי צרפתית, ספרדית ואיטלקית, והיא עדיפה מן הערבוב המשלבי המקובל אצלנו. בעיקר יש לדאוג מדלות ההבעה של תלמידים.

המדוברת אינה נשמעת להם. לדוגמה, בצורות **שְׁמֶרְתָּם, הִלְכְתָּם** – הצורה המקראית המלרעית היא לבדה הצורה התקנית, ואדם המבקש להדר בלשונו ידבק בה. לעתים האקדמיה אינה שוללת לחלוטין את הדרכים האחרות אלא בוחרת דרך אחת וקובעת כי היא "דרך המלך" בעברית החדשה: מי שפונה אל האקדמיה ושואל כיצד לנהוג – ילך בדרך המלך הזאת. במקרים אחרים תפקידה להחליט, גם אם ההחלטה שרירותית. לדוגמה, במקרא אין תשובה ברורה לשאלה מה צורת היחיד של "בניך כְּשֶׁתִּילִי זִיתִים" – **שְׁתִּיל** או **שְׁתִּיל**? אולם לא סביר לתלות את התשובה ברצון איש ואיש, ועל האקדמיה להכריע.

חיים א' כהן, חבר האקדמיה ללשון העברית:

הכוונת לשון מוסדית, ממסדית, החלה לפני כמאה שנה בעיקר לצורך החינוך העברי המתחדש. נמעני הכוונה זו היו מתי מעט. בקום המדינה לא הגיע מספר דוברי העברית הילידית לחצי מיליון, ואילו היום דוברים אותה קרוב לחמישה מיליון איש בארץ ומחוצה לה (ועוד כשני מיליון איש הדוברים אותה כשפה שנייה). הכוונת לשון החיה כפי מיליוני דוברים אינה כהכוונתה בקרב רבבות אחדות הלומדים אותה כשפה נרכשת. על כן האקדמיה בבואה להכריע בעניינים של תקן רואה היום גם את דוברי השפה החיה ומתחשבת בלשון המהלכת בציבור. למי שיתמה לשם מה אפוא יש צורך היום בהחלטות האקדמיה נשיב שיש ציבור רחב המעוניין בקביעותיה ואף תובע אותן. יש ציבור הרוצה שהאקדמיה תקבע, ולציבור הזה האקדמיה צריכה לספק מענה.

הכוונת הלשון בתקשורת האלקטרונית

יועצי לשון מטעם האקדמיה עובדים ברשות השידור משנת תשכ"ד (1964). גם בגופי השידור האחרים – גלי צה"ל, הרשות השנייה לרדיו ולטלוויזיה וערוץ 10 – פועלים יועצי לשון בשיתוף פעולה עם האקדמיה. מאחר שיועצי הלשון מועטים והשידורים רבים, העבודה מדגמית בעיקרה, והיא מבוססת על האזנה וצפייה – כמעט בכל שעות היממה.

בעידן של ריבוי הערוצים מעטות התכניות שבהן קריין מקצועי קורא טקסטים כתובים, יש עירוב בתפקידי העורכים והמגישים, שיעור הטקסטים המוכנים מראש הולך וקטן, ורב המאולתר על המתוכנן. אופי השידורים משפיע על דרך עבודתם של יועצי הלשון וגם על תיקוני הלשון עצמם: במידת האפשר יועצי הלשון קוראים טקסטים קריאה מוקדמת לפני השידור או ההקלטה, אך גם מרבים להעיר הערות בזמן השידור ולאחריו.

בקול ישראל נהוג שאין משדרים פרסומת בלא אישורו של יועץ הלשון. עריכת לשון הפרסומת נעשית מתוך שמירה על הלשון התקנית, אך אין פוסלים בה לשון עגה ולשון מדוברת.

אין לתאר היום את השידורים ברדיו ובטלוויזיה בלעדי יועצי הלשון. הם המביאים את דברה של הלשון התקנית, את החלטות האקדמיה ואף את חידושי האקדמיה לקדמת הבמה.

מסייעים להם שדרי רשות השידור, שהם השליחים המהירים והיעילים ביותר של החלטות האקדמיה: מְסְרוֹן (SMS), סְמָלִיל (לוגו), גְּלָגֶשֶׁת (סקייטבורד) ואף מְהָלוֹם ("שוקר חשמלי") מככבים אצלם בטבעיות רבה. גם החלטות בענייני דקדוק מיושמות בשידורים בהצלחה.

תפקידה של האקדמיה בהכוונת לשון כתפקידו של נווט בספינה; הנווט אינו משנה את מזג האוויר אלא מנסה לכוון את המפרש ולהביא את הספינה למחוז הפצה.

את תפקיד האקדמיה בהכוונת לשון אפשר לדמות לתפקידו של נווט בספינה; הנווט אינו משנה את מזג האוויר אלא מנסה לכוון את המפרש ולהביא את הספינה למחוז הפצה. בכוחה של האקדמיה להביא את הציבור להתחבר אל שכבותיה הקודמות של העברית, לראות את הקשרים, את המבנה, את ההיגיון הפנימי של הלשון, אבל אין היא צריכה להכתיב כיצד לדבר. ריבוי של צורות, דוגמת **פְּתַבְתֶּם** / **פְּתַבְתֶּם**, הוא דווקא ביטוי להצלחה, כמו בטבע. דובר שמודע לשתי הצורות זוכה לכלי נוסף בלשונו, שכן הוא יכול לבטא דקות: כשיאמר **פְּתַבְתֶּם** יכוון למשלב הלשון הרגיל, השגור, וכשיאמר **פְּתַבְתֶּם** יכריז על עלייה במשלב ועל כוונה רטורית שונה.

עִלִּיתָנוֹת לְשׁוֹנִית סִרִּיל אֶסְלוֹנֹב

דוגמה נוספת מספקת לנו הדיגלוסיה היוונית. זמן רב התקיימו ביוון זו לצד זו הלשון הטהרנית והלשון העממית, אך בין שתיהן לא הייתה הפרדה גמורה, שכן לשון הספרות לא הייתה השפה הטהרנית אלא דווקא השפה העממית המזוככת שהועלתה בדרגה. אחרי נפילת הדיקטטורה ב־1974 נסוגה הלשון הטהרנית, שטיפוחה היה מזוהה עם המשטר השנוא, והלשון העממית כבשה את רוב התפקידים שיועדו עד אז ללשון הטהרנית. העלאת הלשון העממית לצמרת הדיגלוסיה גרמה להעשרת הרובד הנמוך בהשפעות מלומדות למכביר, בעיקר באוצר המילים.

כל עוד האליטיזם הלשוני משפיע על רובדי הלשון הבינוניים ואף על תחתית הדיגלוסיה, מלאכתה של האקדמיה ללשון העברית אינה לשווא.

בשני המקרים הללו קיומה של נורמה נוקשה אך לא מופרדת ממשלבי הלשון הנמוכים פעלה כמנוף שדחף את רבדיה הנמוכים של הלשון כלפי מעלה. המקבילות האלה מצדיקות גישה עיליתנית. כל עוד העליתנות הלשונית מסוגלת להשפיע על רובדי הלשון הבינוניים ואף על תחתית הדיגלוסיה, מלאכתה של האקדמיה ללשון העברית אינה לשווא. במדינה קטנה שבה אמצעי התקשורת מפותחים כל כך (ישראל יכולה להתגאות במרשתת דחוסה ביותר), לא חסרות דרכים להעלות את הממוצע הלשוני על ידי משיכת רובדי הלשון הבינוניים כלפי מעלה. תוצאת העלאת המשלבים הבינוניים תהיה מן הסתם העלאת הרבדים הנמוכים לרמה הבינונית, שכן בדיגלוסיה הישראלית יש רצף בין הקטבים.

לאקדמיה ללשון העברית יש חשיבות גדולה בדחיפת הממוצע כלפי מעלה. יצירת מילים מוסמכות וגיבוש נורמות שאפשר להנחיל לציבור מחייבים משחק עם הדינמיקה של התפתחות הלשון. הבקרה על התחדשות הלשון היא בבחינת מעקה העשוי למנוע את הידרדרותה של השפה כלפי מטה.

הבקרה על התחדשות הלשון היא בבחינת מעקה העשוי למנוע את הידרדרותה של השפה כלפי מטה.

מגמת הגלובליזציה אינה מתאפיינת רק בהרחבת ההשפעה האמריקנית על פני תבל אלא גם בניצחון תרבות ההמונים. דמוקרטיזציה יתרה בעולם התרבות וההשכלה היא חרב פיפיות: מחד גיסא היא הופכת את תרבות האליטות לנגישה לאזרחים רבים יותר; מאידך גיסא היא גורמת לירידת התקן, לרוב כדי להחניף למשאלות ההמון. כדי לפצות על ההשפעות של ניצחון תרבות ההמונים מתבקשת הגדרת נורמה נוקשה ואליטיסטית. מחקר הבלשנות החברתית מלמד שבדיגלוסיה חד־לשונית, כלומר בדו־קיום של לשון גבוהה ושל לשון עממית בקרב דוברי אותה שפה, לעולם אין הפרדה מוחלטת בין הגבוה לנמוך. בכל דיגלוסיה חד־לשונית קיים רצף המאפשר מעברים בין הצמרת לתחתית.

נזילות הגבולות בין הלשון הגבוהה ללשון הנמוכה עשויה לגרום לשתי תופעות הפוכות: יש שהלשון הנמוכה מבצבצת בלשון הגבוהה; ויש שהנורמה הגבוהה מצליחה להשפיע על הלשון הנמוכה.

בעולם דובר הערבית, למשל, נוצר משלב בינוני בין הערבית הסטנדרטית (דהיינו הערבית הספרותית המחודשת) ובין הלהגים העממיים. זאת דוגמה מאלפת להשפעת הצמרת על התחתית.